

Karistuspoliitikast ja pikaajalisest vangistusest läbi restoratiivse õiguse prisma.

ÜRO 10. Kuriteoennetuse Konverents Viinis julgustab arendama, välja töötama ja kasutama restoratiivseid lähenemisi, protseduure ja programme, mis oleksid vastavuses kuriteoohvrite, õigusrikkujate ja kogukondade õiguste, vajaduste ja huvidega. Väidan, et tegelemine eluaegsete ja surmamõistetud inimestega on vastavuses restoratiivse õiguse põhimõtetega. Samas ei ole sellele piisavalt tähelepanu pööratud.

Restoratiivse õiguse liikumine on mitmekesine üleilmne ühiskondlik liikumine, mis keskendub peaaesjalikult kriminaalõiguse vallas problemaatilise käitumisega seonduvatele reaktsioonidele (Van Ness, 2007). Riikliku karistamise ja kontrollimise vähese tulemuslikkuse ning kõrge hinna tõttu on asutud otsima täiendavaid, enam tulemuslikke ja inimlikke vahendeid kuritegevuse reguleerimiseks.

Restoratiivne lähenemine on esmalt õiguses kasutuses olnud paradigma, milles mõistetakse kolme olulise osaleja (ohver, kurjategija ning kogukond) kaasamist kuriteoga tekitatud kahjude ja kannatuste leevendamisse ja hüvitamisse. Seega on tegemist suhete tervendamise, inimese lepitamisega nii iseenese, oma ligimese kui kogukonna ja Jumalaga. Seda lähenemist, mis baseerub osaliselt algelisel sugukonnaõigusel ja osaliselt piibellikul õigusel, on edukalt praktiseeritud ka relvakonfliktide, sõdade ja genotsiidide tagajärgedega toimetulekuks. Ma väidan, et tegemist on lukustatud inimhinge ja maailma avamise võtmega tervenemise teele asumiseks.

Jim Hilborn defineerib restoratiivset õigust kui ohvrite ja kurjategijate osalemist protsessides, mis on mõeldud kurjategija tekitatud kahju hüvitamiseks ohvrile (Hilborn, 2004). Hilborn peabki õigemaks kasutada mõistet, mida võiks tõlkida osalemisõiguseks. Siiski on taolisel puhul tegemist vaid ühe võimaliku restoratiivse praktikaga. Mis puutub restoratiivsesse lähenemisse laiemalt, siis näeme selle alusena maailmavaadet, mille kohaselt on võimalik konfliktis tekitatud kahjusid heastada, suhteid tervendada, kannatusi vähendada ning konfliktieelset inimväärikust ja olukorda taastada.

Restoratiivse õiguse esimesi ja olulisimaid eestkõnelejaid (keda võib nimetada ka restoratiivse õiguse vanaisaks) on kahtlemata mennoniit Howard Zehr. Temale kuulub ka metafoor kahest läätses, mille läbi maailma nähakse (kahest paradigmast) ning raamat Changing Lenses, millest pärineb järgmine võrdlus:

Vana paradigma.

- Kuritegu defineeritakse vägivallana riigi suhtes
- Keskendutakse süü kindlaksmääramisele.
- Normiks on vastandumine.
- Karistamine ja takistamine.
- Õigust defineeritakse seaduse kaudu

- Kuritegu on individuaalne probleem
- Üks sotsiaalne vägivald asendub teisega
- Kogukonda esindab abstraktne suurus: riik.
- Ohvrit ignoreeritakse, kahjustaja ei võta vastutust.
- Võlg on abstraktne.
- Ei soodusta patukahetsust ega andestust.

Uus paradigma.

- Kuritegu defineeritakse ühe inimese vägivaldse käitumisena teise inimese suhtes (konflikt).
- Keskendutakse probleemi lahendamisele, vastutusele ja kohustustele (tulevikule).
- Normiks on läbirääkimised.
- Hüvitus on mõlema poole tervenemise ja taastumise (restoratsiooni) eelduseks. Eesmärgiks on lepitamine.
- Õigust defineeritakse õigete suhete kaudu.
- Kuritegevust nähakse sotsiaalse probleemina.
- Keskendutakse ülekohtu heastamisele.
- Kogukond on aktiivne osaleja.
- Tunnustatakse nii ohvri kui kahjustaja rolle probleemi ja selle lahendamise juures.
- Tekitatud kahju konkretiseerub kohustusena ohvri ees.
- Võimalus patukahetsuseks ja andestuseks (Zehr, 1990).

Restoratiivse õiguse oluliseks eestkõnelejaks on ka Daniel van Ness, kes juhib Prison Fellowship Internationali (PFI) Tõe ja Õiguse Instituuti, kes on kirjutanud mitmeid huvitavaid ja tõsiseltvõetavaid teoseid restoratiivsest õigusest (Kuritegu ja tema ohvrid (1992), Õiguse taastamine (2001) jt) ja kes on selle olulise teema suutnud viia ka ÜRO vastavatele konverentsidele, mis on viinud dokumendi Restoratiivse õiguse programmide kasutamise põhimõtted kriminaalküsimustes (2002) vastuvõtmiseni. Van Ness on osundanud restoratiivse õiguse üheselt defineerimise raskusele öeldes, et sellega on nagu demokraatia ja õigluse mõistetega, mille tähendusi aimavad kõik, aga ei pruugi nõustuda ühese definitsiooniga (Johnstone & Van Ness, 2006). Tegemist on kompleksse ja paljusid tähendusi sisaldava mõistega. Lõpuks annavad autorid ikka lihtsustatud definitsiooni: restoratiivne õigus on õigusteooria, mis rõhutab kriminaalse käitumisega sooritatud või paljastatud kahju hüvitamist. Seda saab kõige paremini saavutada kõiki osapooli hõlmavate koostööprotsesside

kaudu. Kohtumine, parandamine ja muutus on kolm võtmemõistet, mida autorid selgitavad kui kuritegelikus konfliktis kahjustatud osapoolte kokkutoomist, kahjude hüvitamine ja suhete paranemine. Või negatsioonis: protsess ei ole restoratiivne, kui selles jäetakse arvestamata mõne osapoolte huvid ja vajadused, ei tooda paranemist ohvri ja ehk ka kogukonna ja kurjategija olukorda, ei ole suunatud terviklikele ja tervetele suhetele (Van Ness & Strongs, 2006).

Hilborn toob esile neli võtmeväärtust, mis sarnanevad eelpoolkirjeldatud kolmele:

1. Kohtumine: võimaluste loomine ohvritele ja kogukonna liikmetele, kes soovivad kohtuda kuriteost ja selle järelmitest rääkimiseks
2. Heastamine: ootus, et kurjategija astub samme põhjustatud kahju parandamiseks
3. Taasintegratsioon: püüab taastada ohvrite ja kurjategijate staatust ühiskonnaliikmena
4. Kaasamine: annab spetsiifilise kuriteo osapooltele võimaluse osaleda selle lahenduses

Hilborn kirjutab ka, et Braithwaite'ilt on küsitud, mida restoratiivsus ohvri jaoks tähendab. Tema loetelu hõlmab järgmist:

- varalise kahju taastamine,
- vigastuste hüvitamine,
- turvatunde taastamine,
- väärkuse taastamine,
- jõustatuse taastamine,
- teadliku demokraatia taastamine,
- õiglusel põhineva harmoonia taastamine,
- sotsiaalse toetuse taastamine (Braithwaite, 1989).

Hilborn ütleb, et kurjategija jaoks on taastamisprotsess teistsugune, kuna tavaliselt ei koge nad oma kuriteo tagajärjel varalist kaotust või vigastust, kuigi mõnikord on varaline kaotus või vigastus kuriteo põhjuseks. Samas on üldjuhul vaja taastada arreteerimisega seostuv väärkuse. Üldiselt saab väärkust kõige paremini taastada häbile silmavaatamisega, vastutuse võtmisega ohvri kannatuste eest ja siira vabandamisega. Restoratiivse õiguse ülesanne on selline väärkuse taastamise institutsionaliseerimine kurjategija jaoks (Hilborn, 2007: 127 - 135).

Restoratiivse õiguse praktikad on mitmekesised. Enim tuntud on perenõupidamised (family conferences), ringid või grupid (circles), vahendamised (mediation). Kõigi nende juured on inimkooselu algelistes vormides ning on leitavad kõige varasemates õiguspraktikates: ajas, mil õigus kuulus Jumalale. Arhailiste kultuuride puhul ongi oluline osa maagial, pühadel toimingutel ja tötustel. Heastada võis ka loits, palve või õnnistamine. Moosese, Hammurapi, sumerite ja mesopotaamlaste, aga ka hilisemate Rooma ja muu Mandri - Euroopa koodeksite puhul tuleb ilmsiks orienteeritus hüvitisele. Mitte asjata ei nimetata neid ka trahvikataloogideks. Hüvitise mõte on vähendada vägivalda ning veritasu omavahelistes suhetes. Ilmneb, et karistus on hiline mõiste ning arusaam kasvõi surmanuhtlusest on pigem usuline kui sotsiaalne. Hukkamise on enamasti kas kättemaks või ohvritoomine, mida võib asendada kogukonnast väljaajamine. Vangistust pole olemas. Kriminaalõiguslikud mõisted on pigem lunastus ja lepitus, hüvitus ja parandus. Jeesus ja Paulus allutavad õiguse

armastusele ning hiljem antakse õigusele mõõk, millega armastust kaitsta. Theodosiuse ajal (347 – 395) end ootamatult riigikirikuna leidev ja teadvustav kristlaskond hakkab kujundama uut Euroopa õigusruumi. Alles hilisel keskajal hakatakse mõtlema karistusteterminites, kuritegu muutub Jumala Rahu ja inimkoosluse kooskõla rikkumisest kuninga rahu rikkumiseks ning paljud teod seetõttu otsekui riigivastasteks. Rahvakoosolekute ja sugukondliku õigusloome aeg Euroopas sai läbi, elas aga teistes maailmajagudes edasi. Nüüd käib valge mees õigust otsimas ja rikkumas Mustal Mandril, Aasias ja Ameerikas, kus restoratiivne lähenemine tänagi konflikte lahendab (Hattenhauer, 1995; Narits, 1995; Van Ness, 1986; Sootak, 1994; Üprus 2000; Hadley, 2001).

Restoratiivse õiguse lätete kultuurilisest ja usulisest mitmekesisusest annab ülevaate Michael L Hadley, kelle koostatud kogumik (Hadley, 2001) sisaldab hindude, juutide, budistide, moslemite, hiinlaste perspektiive konfliktilahendusele ja lepitusele. Iga õigussüsteemi juured on teatud vaimses ning kasutusel olevad mõisted süüst, karistusest, hüvitusest ja karistusest vabastamisest on tuttavad kõigile religioonidele. Ka taoistliku ja konfutsiaanliku maailmapildi puhul vaadeldakse konflikti vastavalt *ren* (inimlikkus, arm, altruism) ja *tao* (univeraalne kulg rahust rahuks) rikkumisena, mis on laias laastus sarnane juutide ja kristlaste *shalom*-i rikkumisega. Sootsiumis tähendab *shalom* enam kui konfliktide puudumist (klassikaline kreeka tähendus). See sisaldab ka harmoonia, rahulolu ja lepitatuse mõisteid. *Shalom* on ideaalne seisund, milles kogukond peaks funktsioneerima. See ei ole pelgalt kuritegevuse või sõdade puudumine; see on ühtlasi turvalisus, jõukus ja õnnistus üleüldise õigluse tulemusena (Üprus, 2000, lk 87).

Restoratiivse õiguse põhimõtetele on lahendatud apartheidi tagajärgi (Piiskop Desmond Tutu poolt juhitud Rahu ja Lepituse Komitee Lõuna Aafrikas, mille tegevuse perioodil amnesteeriti üle kuue tuhande inimese), ravitud sõjakuritegude haavu Peruu ja mujal, Solomoni saartel viis aastat kestnud hõimudevaheliste relvakokkupõrgete tagajärgi, korraldatud kogu riigi noorsookohtute töö Uus Meremaal, tegeletud pärismaalaste koolides levinud vaimse, füüsilise ja seksuaalse väärkohtlemise kahjustustega Canadas, rassilise vägivalga tagajärgedega Ameerika Ühendriikides, Carolinas. Loetelu võiks jätkata: nimetatud juhtude ühine nimetaja on tõe tervendav mõju ning andustus. Loomulikult on taoliste komiteede tegevusel ka kriitikuid, eriliselt on esile tõstetud, et kui andustus saabub ilma eelneva kahetsuseta võidakse tekitada uusi kahjustusi ohvritele või nende omastele (loengukonspekt Queensis).

Restoratiivse õiguse põhimõttelise tulemina ühiskonnas võiks vaadelda sotsiaalset kapitali. Terved ja kindlad suhted, vastastikkune usaldus ja lugupidamine on turvalise ühiskonna tunnused. Koostöö elukeskkonna parendamiseks, sotsiaalsete pingete vähendamiseks ning elu edendamiseks on omamoodi restauratsioon, aga tegelikult lihtsalt loomulik ja normaalne nii nähtuse kui protsessina. Restauratsiooniks muutub see alles konflikti ilmnemise ja selle tagajärgedega tegelemise ajal. Sellest vaatenurgast ei ole üldpreventsioon konflikti (kuriteo) ennetusena oma loomult restoratiivne. Restoratiivne ei ole ka konflikti ühe osapoole välistamine rahu ja turvalisuse taastamisel. Restoratiivne ei ole kuriteo toime pannud inimese objektiseerimine, temalt osalemise võimaluste võtmine, kuninga rahu või õiguskorra kaitsmise nimel. Restoratiivne ei ole suguvõsast või maalt väljasaatmine, hukkamine või elimineerimine. Restoratiivne on kaasatus, osalemine ja panustamine. Mitte ilmaasjata ei ole restoratiivse õiguse sünonüümideks kasutusel ka tõeline (real) õigus, suhete (relational) õigus, kogukonna (community) ning jumalik (divine), tervendav (healing) ja kaasav (inclusive) õigus.

Ehkki kuritegelik konflikt leiab aset kogukonnas ja kahjustatud on inimeste vahelised suhted ei saa jätta tähelepanuta kahjustatuse individuaalset iseloomu ja personaalset tähendust. Inimsuhete tervendamise eel peab käima inimese inimsuse tervendamine, mida võib teoloogilises mõistesüsteemis vaadelda ka tema jumalanäosuse taastamisena. Kahjustatus võib avalduda võõrandumises, usaldamatuses, kibestumises, lootusetuses, usupuuduses, mõttetusetundes, vähendades nii kannatanu kui kahjustanu elu terviklikkust ja kvaliteeti. Toimuvat võib kirjeldada püüdluste, hoiakute, harjumuste ja eneseteadvuse muutusena, millel on ka käitumuslik väljund. Nii apaatiat, agressiivsust kui infantiilsust ja vastutusest keeldumist on täheldatud nii kahjustatute kui kahjustajate puhul. Erinevad keskkonnad omavad erinevaid mõjusid nimetatud muutustele.

Eluaegsete kinnipeetavate puhul on kerge tekkima küsimus nende tervendamise mõttekusest ja võimalikkusest. Nii nende eneste kui *vox populi* kaudu kostub sageli, et neil pole õigust elule ega inimlikule kohtlemisele. Taas ja taas võetakse meediakommentaaries kõneks surmanuhtluse taastamise vajalikkus. Tingimata esitatakse õigustatud küsimus ohvritest, kellele ei ole enam võimalik midagi heastada. Kahtluse alla pannakse ka võimalus parandada lõhutud suhteid kogukonnas ning raskeid kuritegusid toime pannud inimese võimekus muutuda. Raskeid küsimusi on veel mitmeid. Siinkirjutaja hinnangul on aga oluline esitada küsimusi ka meist enestest. Kas *meie* oleme võimelised esile kutsuma ja toetama muutust? Kas *meie* oleme orienteeritud inimese tervenemisele? Kogukondlike ja ühiskondlike suhete tervenemisele? Sotsiaalsele ja vaimsele tervisele üldse? Mis on *meie* elu mõte? Ja kes see *meie* on?

Oluline mõiste restoratiivses mõttelaadis on andustus. Alles andustus annab karistusele mõtte. Ilma andustuseta ei ole karistust, ütleb Poola kriminoloogiaprofessor Michal Porowski. Samas on mõistetav ka ohvriabiliikumiste ning feministliku kriminoloogia poolt tuntav vastumeelsus selle mõiste suhtes. Selles suhtes on feministlikud vasakradikaalid üht meelt konservatiivsete parempoolsetega, mitte enestele lähemal seisvate rahutegemiskriminoloogidega (peacemaking criminology). Samas ei ole andestamisel alternatiivi. Andestamine toimib esmalt andestaja huvides. Seetõttu saab tervenemine sündida vaid andestuses ja kaasamises. Tõeline andustus on vastandumise lõpp. On *meie* avardamine, on ühtsus ja shalom.

Vastandumine ja kaasamine on kepi kaks otsa. Deprivatsioon ja kuuluvus samuti. Nende vahel on pinge. Stigmatiseerides kinnipeetavaid stigmatiseeritakse ka nende lähedasi. Mida enam inimesi arvatakse välja meie hulgast, seda enam süvenevad sotsiaalsed pinged. Mida enam on inimesi, kes võtavad omaks väljaarvatu rolli, seda ohustatum ja nõrgem on kogukond. Suhtuda eluaegsetesse kinnipeetavatesse, kui lõplikult maha kantud homogeensesse gruppi, kelle ülalpidamine asutustes põhjustab ülemäärast kulu ja dehumaniseerida see grupp, on oluline viga. Vanglateskkond on niigi konfliktialdis. Polariseerunud ühiskond samuti. Tähelepanu tuleb pöörata indiviidile, tema elutäiusele ja mõttetahtele ning seejärel sotsialiseerumisele ja rehabilitatsioonile.

Seetõttu on Braithwaite poolt esitatud ohvrile olulised protsessid samavõrd olulised ka kuritegusid toime pannud isikutele, sealhulgas eluaegsetele kinnipeetavatele. Kõik kriminaliseeritud konfliktis ning selle lahendamises või tagajärgedega tegelemises osalejad saavad selle läbi kahjustatud. Kurjategija esimene ohver on ta ise, tema sügavam inimsus. Uute tegudega kinnistatakse õpitavat: käitumisstrateegiaid ning hoiakuid. Vaadeldes kahjustumist nii nähtuse kui protsessina saab selgeks, et konflikti mõjud ning järelmõjud

toimivad ajateljel pikaajaliselt ning sõltuvad keskkondadest. Vanglateskkond (nii psüühiline kui füüsiline) võib toetada nii sekundaarset kahjustumist kui tervenemist. Igasugune inimväärikuse ja tervise kahjustamine on ebamoraalne ning vastuolus nii põhiseaduse vaimu kui vangistusele seatud eesmärkidega. Samas on vanglates võetud paratamatusena depersonaliseerivate rutiinide ja rituaalide kasutamist (rivistused, läbiotsimised, pügamised). Allumise saavutamiseks demonstreeritav totaalne võim deformeerib isiksust ja vähendab sotsialiseerumiseeldusi. Sotsiaalsete rollide muutus, omaalgatuse välistamine, omandist ja seisusest lahtutatus, lähisuhete katkemine, vangiriided ning number omavad väga tugevat depersonaliseerivat sümbolväärtust (Sykes, 1999: 65 – 66). Ja nagu ikka on kahjustatus hoiakute, püüdluste ja harjumuste muutuste näol mõlemapoolne. Ei ole mõju ilma vastumõjuta.

Kuidas siis taastada inimest, kes on ise eemaldunud oma inimlikkusest? Kui vastab tõele, et kurjategija enesekahjustus sarnaneb ohvri kahjustustega, siis peaks olema abi ka eelpool Braithwaite poolt loetletud tegevustest: varalise kahju taastamine, vigastuste hüvitamine, turvatunde taastamine, väärikuse taastamine, jõustatuse taastamine, teadliku demokraatia taastamine, õiglusel põhineva harmoonia taastamine, sotsiaalse toetuse taastamine (Braithwaite, 1989).

Hilborni väide, et kurjategijale enamasti ei saa kuriteo tagajärjel osaks varalist kaotust või vigastusi (Hilborn, 2007: 135) vajab korrigeerimist. Kuriteo toime pannud isikute suhtes võidakse rakendada varalisi sanktsioone, nende vara võidakse arestida ja konfiskeerida, neile pannakse õigustatult kohustus korvata tekitatud kahjud ning tasuda kohtukulud. Lisaks kaotavad nad enamasti töö ja sotsiaalse statusse, mis takistab ka edaspidi oma elu korraldada. Pikajalistel ja eluaegsetel kinnipeetavatel on harva kedagi, kes korraldab nende varalisi küsimusi ja enamasti ei ole ka vara. Kui seda siiski on, siis kasutamise võimalused jäävad piiratuks. Seoses pika eeluurimisperioodiga jäävad sageli tasumata perioodilised maksed, lisanduvad viivised, kasvavad võlad. Ühiskondlike suhete transformeerumisel eemaldub sotsiaalmajanduslik reaalsus pikaajalisest kinnipeetavast ning ta ei pruugi hakkama saada valdamise ja haldamisega ka siis kui see muutub võimalikuks.

Tuleb tunnistada et ka vigastuste, traumade ja tervisega kõige üldisemas tähenduses on olukord komplitseeritud. Paljud pikaajalised või eluaegsed kinnipeetavad on intervjuerimisel või kirjavahetuses teada andnud nende vastu kasutatud füüsilisest, vaimsest ja emotsionaalsest vägivallast. Pole tähtis, kui põhjendatud või õigustatud see on olnud. Vägivallada on kasutatud kinnipidamisel ning eeluurimisel, seda on esile kutsunud väga erinevad tegurid (kinnipidajate või vanglaametnike kontrollimatu või atribuutivne viha, kinnipeetavate käitumine, kuriteo liik ja laad jpm). Politseiniku tapnud kinnipeetava ohjeldamisel tarvitatav ülemäärane jõud ei mõju avalikkusele nõrritavalt. Vägivallatseteks on olnud ka vangistusekaaslased, nii afektiivsetes kui kaalutletud konfliktides, aga ka administratsiooni poolt kavandatud aktsioonide käigus. Pooleliolev protsess, Ämari, Murru ja Pärnu vangla juhtumid, mida ajakirjandus jätkuvalt kajastab või üksteise järel algatatud kriminaalasjad võimuliialduste asjus Viru (30.07.2009) ja Tartu vanglates (31.07.2009) on vägivalla indikaatorid. Pildikesena lähiminevikust mõjub kirjeldus *presshaatast*, milleks on „kamber, mille elanikud (administratsiooni – kriminaaljälituse ühisülesandel) peksid sellesse kambris paigutatud vangilt välja soovitud tunnistusi tema või teiste kuritegude osas. Mõistagi olid peksjad ise samuti vangid ning tehtud töö maksti neile võimude poolt kinni (viinaga, kokkusaamiste võimaldamisega, kriminaalasja kinnimätsimisega jne). Selliseid *presshaatasid* oli patarei

vanglas veel 90ndail aastail ning ehk tegutsevad nad praegugi. Neist läbi käinud vangid tavaliselt vaikivad sellest, mida nendega seal tehti..." (Kaasik, 1997: 33).

Surmamõistetute kambrites hoidmist ja seal osaks saanud kohtlemist peab käsitlema samuti vägivaljana, et mitte öelda piinamisena. Väikesed metalliga vooderdatud kambrid Patarei Vangla esimesel korrusel jäävad seal viibinuid kauaks kummitama. Kinnipeetavad räägivad silmade valgustundlikkusest, nägemise halvenemisest, hallutsinatsioonidest, lihaste kärbumisest ja ootuses kasvavast hirmust. Ea kasvades hakkavad ka vanad traumad end rohkem tunda andma. Meenutame, et kõik projektis *Tähtsad küsimused* osalenud eluaegsed kinnipeetavad olid käinud läbi surmamõistetute kambri ning kokku on varasemaid surmamõistetuid eluaegsete hulgas seitseteist: igäüks neist vajab individuaalset lähenemist, ravi ja rehabilitatsiooni, sest surmamõistmise fakt ja täideviimise ootus ei saa ununeda. Küll saab aga muuta hoiakuid ja suhtumist faktidesse, elu baasväärtustesse ja elusse enesesse. Siin on abiks intensiivsed kohtlemisprogrammid, prosotsiaalne inimkeskkond, valikusituatsioonide kujundamine, turvatunde ja eneseväärikuse taastamine, mõttetahe ning toetus.

Nii see, mida on toime pannud eluaegne kinnipeetav kui ka see, mida on temaga toime pannud karistussüsteem vajab asjalikku tähelepanu, mitte vanglapopulismi ega kättemaksukultust ega ka äärmuslikku abolutsionismi, mille kohaselt kõik sanktsioonid liigseks osutuvad ning kogukond end ise reguleerib. Kogukond on habras taim, mis kasvab ja areneb küll ise, kuid mille turvaliseks arenguks soodustegurite loomine ka õigusruumi kaasajastamise abil on riigi ülesanne. Sotsiaalset kapitali ja inimlike inimeste ühiskonda ei saa ehitada nagu Volga - Don kanalit vangide luudele ega ka „kolme eksimuse“ seadustele, mille kohaselt kolmanda karistuse puhul eluaegne vangistus määratakse. Inimlikkust ei arenda nihkumine karistuspoliitikas süü mõistelt ohtlikkuse mõistele. Menetleda mingit julgestus või tagatisvangistust ilma eluaegse vangistuse instituudi likvideerimiseta ületab mõistlikkuse ja inimlikkuse rajajooned. Nimetada karistusjärgset kinnipidamist mittekaristuslikuks mõjutusvahendiks nagu KarS § 87 muutmise eelnõu teeb on küüniline eufemism. Jääb mulje nagu eristaks karistust ja mittekaristust tähtajalisus. Kui nii, siis ei ole ka eluaegne karistus enam karistus. Ka eriti range järelvalvega „supermax“ osakondade loomisel ning kasutamisel tuleb olla ülimalt ettevaatlik ja vastutustundlik ning tõsiselt võtta eraldatuse mõjusid vaimsele tervisele.

Lisaks rahva tervise teemale on näiteina toodud karmide sanktsioonide puhul olulisel kohal inimväärikuse teema. Põhiseaduse § 3 kohaselt on Eesti õigusriik. Professor Sootak defineerib materiaalselt õigusriiki sellisena, kus lähtutakse inimväärikusest kui kõrgemast väärtusest. Inimväärikus on inimese olemuslik väärtus tema enese pärast, inimõigus areneb puutumatu ja iseenesest määratuna loomuliku inimesepildi alusel (Sootak, 2002: 211). Võib tõsiselt kahelda retributiivse vaenlaseõiguse rakendamise võimalikkuses ilma riiveta põhiseadusele. ÜRO ettepanekute arvestamine restoratiivse õiguse praktikate kasutamise osas ning eluaegsete kinnipeetavate kohtlemise ja ennetähtaegse vabastamise harmoniseerimine EN soovitude ja levinud praktikatega on enam kooskõlas Põhiseaduse vaimu ning karistuse eesmärkidega.

Karistuspoliitika ja eelarve planeerimisel tuleb arvesse võtta, et kõikjal maailmas ilmneb kinnipeetavate vananemise tendents. Kasvamine toimub ka pika karistusajaga kinnipeetavate arvukuse tõusuga seoses. Möödunud sajandi viimasel kümnendil oli saksamaa vanglates kuussada enam kui kuuekümne aasta vanust kinnipeetavat. Täna on see arv kolmekordistunud ja kasvav. Eakad kinnipeetavad võivad vajada individuaalset hooldamist ning hoopis teistsuguseid erivahendeid kui need, mis kuuluvad vangla arsenal. Ka peavad

töötajad omandama teistsuguseid pädevusi ([www.dy](http://www.dy-world.de) – world.de). Eluaegsed vangid on keskmisest vanemad ning haigemad mitmel pool maailmas. Oma regulaarsetes ettekannetes on Piinamise ja Alandava Kohtlemise Vastane Komitee (CPT) osundanud rahvusvahelistele inimõiguste standardite kehtivusele vanglatervishoiu korraldamisel. Tähelepanu on juhitud kinnipeetavate vaimsele tervisele (Coyle, 2008). Eestis on oluliseks probleemiks vanglatervishoiule AIDS ja HIV, aga nende kõrval ei tohi jääda tähelepanuta ka eakate vangide probleematika.

Taastava õiguse sügavam tähendus on inimese ja inimsuse taastamine. Selles mõttes on tegemist tervendava (healing) õigusega, mille realiseerimine saab võimalikuks terves vanglas keskkondade kujundamise ning programmide teostamise kaudu. Tervendava mõjuga on mõttetahete taastamine, tähenduste leidmine, väärtustega seostamine ning elutäiuse korrastumine. Oluline on programmijuhtide ja teiste töötajate eneste hoiakud, tähelepanu ja respekt, kohalolev kuulamine ning elu ja inimese jaatamine. Tulevikulise perspektiivi andmine ning sellele vastav käitumise korrigeerimine peavad käima käsikäes. Nii nagu ebaisikustamises nii on ka taasinimsustamises oluline osa ka õppimisel, orientatsioonil, sümbolsetel aktidel, rituaalidel ja tseremooniatel.